

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

Universitätsbibliothek Paderborn

**Ioannis Ioviani Pontani. De Aspiratione Libri duo. Charon
Dialogus. Antonivs Dialogus. Activs Dialogus. Aegidivs
Dialogus. Asinvs Dialogus. De Sermone Libri Sex. Belli,
Qvod Ferdinandvs Senior ...**

Pontano, Giovanni Giovano

Venetiis, 1519

Ioannis Ioviani Pontani De Sermone Liber Qvartvs.

urn:nbn:de:hbz:466:1-12960

IOANNIS IOVIANI PONTANI

DE SERMONE LIBER

QUARTVS.

Oci igitur suapte natura iucunditatem pariunt, ab eadem enim ducuntur uoce, sunt enim ad uocando detractis literis. Hi ubi hilariusculi fuerint, remissiores tamen, et curas sedant, et animos tranquilliant, itaque astantes efficiunt suauitate, lepiditate, et ea quae proprie tum iucunditas dicitur, tum hilaritate uocata est. Vbi uero uehementiores fuerint, excitant etiam risum, qui alias ad hilaritatem quidem tantum spectat, meramque animi resollationem, alias ad irrisionem, atque contemptum. Irrisio uero, ac despicientia oriuntur tum a turpitudine aliqua, deformitateque morum corporis, disciplinae, habitus, consuetudinis, aut facti dictiue cuiuspiam, ac tum patriae, tum maiorum, cognatorum, affinium, amicorum, sodalium. nam quod et indignatione quandoque, ac perturbationes etiam intemperatiores afferre soleant, facetudini ac relaxationi uidetur omnino contrarium, alias ab ineptitudine, insulsitate, frigiditate despectum ingenerant. Quod autem haec ipsa iocata dictis constant, uersantur enim in uerbis, ac rebus, hinc dicta ipsa alias breuia sunt, atque unius interdum uerbi, alias fusae, uerborum plurimorum, magisque continue in tractum ducta, quaeque nec risum ubique moueant, tum quia sepe numero e contrario pariunt admirationem, tum quia nec res, nec uerba eiusmodi sunt uirium, nec qui dicit idoneus est ad risum excitandum. Quod autem collocationes, congressusque ipsi nostri constant allocutionibus ac responsoribus, ipseque allocutiones plerumque sunt ab initio ignotae, ideo partes respondentis, quod extemporales sunt, dum arguta sint responsa, appareantque repentina, et improuisa, pariunt etiam cum iucunditate admirationem ac laudem, dictisque ipsis addunt plurimum gratiae, ac leporis. Inductiones uero fabellarum atque relationes, quod iis natura delectetur, mirifice etiam sedant animum, et tanquam defatigatum, sordentemque sudore in balneis lauant, deterguntque lauatum. Est enim magna in illis uis ad quamcumque persuasionem, actionemque, nedum ad relaxationem, sedandasque ad molestias, ac curas. Quod igitur in natura soli, ac terrarum usuenit, alia ut alibi et nascatur, et coalescat, idem in dictis quoque contingit, ac ridiculis, ut diuersis e locis diuersa deducantur siue dicta, siue ridicula. Quo fit, ut quoties

DE SERMONE

naturæ regionum sint cognita, sedesq; è quibus deducuntur facetiæ, materia ipsa præbita sit, ac sumministrata etiam affatum iocari uolentibus. Itaq; nec natura decrit arti, nec ingenium ab arte destituetur, atq; obseruatione, Obseruatio enim pedetentim in præcepta redigitur, ars autem præceptis constat, Quæsi quibusdam in rebus ad summum, atq; absolutum non peruenit, nec penitus consummata est, quod aut ipsarum rerum infinitas quædam est, aut quod tum negligentia est i causa, tum rerum difficultas, tum etiam quia peruenisse ad aliquam cognitionem satis quidem uideatur, Et mouendi quidem risus peritia leuior uideatur, perq; satis sit Oratori, qua orator, & urbano homini, qua ciuis est, ex hac ipsa obseruatione tantum esse confectio, ut & mouere ex se pro loco ac tempore risum queat, & animorum refocillationem parere hac ipsa uia, quam facetiæ munierint, ac lepores, solersq; iocandi cognitio, nõ quæ Oratoris sit propria, sed faceti, qua de re libro hoc ipsi differimus.

Artem naturæ coniunctam plurimum

ualere ad facetudinem.

His itaq; hunc in modum explicatis, sensim quidem, atq; exemplis propofitis ostendamus artem naturæ coniunctam id præstare, ut quod turpe est suapte natura atq; obscenum, id dicatur nec turpiter, nec obscene. quod artis esse quis neget? Perinde enim ut sterilibus in arboribus infitionis arte utuntur a gricolæ, quo fœcundas illas, atq; hortenses efficiant è siluaticis, sic faceti homines arte adhibita, ac translationibus usi rem naturaliter turpem dictis honestant, & quod ipsum per se obscenum est, in lepidum uertunt, ac facetum. Id autem est huiusmodi. Reguli cuiusdam aula inquinabatur nefandis puerorum amoribus, atq; huiusce generis libidine. Forte igitur ex aulicis quispiam æstiuo tempore in cubiculo quiescebat sub meridiè spiratibus Zephyris, quorum afflatu quibus ille intectus erat linteolis detegebatur pudendas ad partes corporis. Forte igitur ea præteriens Rodoricus Hispalensis, uir & suauis, & qui aulicorum mores notos haberet, cum animaduertet cucurbitulam quasi quandam pendere ad illius ramices, mirum ne inquit uideatur, grandiusculam eam esse, quæ in sterquilinio coaluerit? Videtis ne, ars ingenio comitata quid præstiterit? Adhibita enim translatione uirilil membri in cucurbitulam, primo uerbum honestauit, deinde rem turpem honestis uocibus & expressit, & acusa uit, eadem translatione usus. Cucurbita enim fimo saturata mirifice grandescit.

grandescit. Quo etiam uerborum honestamento turpem illius usum in re uenera expressit, et ridiculum fecit. Hæc igitur artis sunt, quæ in hac ipsa parte locum quoque suum obtinent, si qui facilijs dant operam, artis ipsius obliuisci noluerint, Nam si facetudo mediocritas quædam est, sine arte id est absque prudentia et artificio perueniri ad illam nequit. Idem hic Rodoricus cum uidisset ingredientem Florentinum hominem in regis atrium, in quo pueri regij se se exercebant ad pilam, Maeste inquit fide, ac mercatura uir, arcem hanc ingressus, ad eius portam credo pugnumculum de more reliqueris, et atrium ingressurus, ne legem quoque atrij ignores, ante eius hostium et tentigam tibi relinquenda est. An potuit honestius et turpitudinem indicare, et ludere cum mercatore prudentius? Hæc igitur ipsa (ut dixi) artis sunt, quæ plurimum apud ingeniosum hominem ad consequendam retinendamque mediocritatem est prætistura. Artis quoque ipsius est et inuenire, et considerare, locis est quibus dicta ipsa, ridiculaque deducatur. In priori igitur dicto locus præbitus est a translatione, in secundo a rei similitudine, quemadmodum et hoc quod subijcio. Pepererat infantulum Paschasij Decij mirus arcis Neapolitanæ præfecti, utque de more est, et congratulatum una, et uisitatam accesserat idem de quo dictum est Rodoricus. Itaque ingressus ipse cubiculum, in quo conquiescebat puerpera, comperit hinc Paschasium confectum senio, innisum baculo, ac languescentem, illinc est familiaribus quempiam, perinde ac bouem nimia de obesitate iacentem in scrinio, itemque alterum eo ingenio præditum, parum qui ab asello iudicaretur differre. Progressus igitur ad cubile, ubi infantulus uagebat pedes exosculatus est eius, conuersusque ad astantes an inquit præsepe ingressus, in quo et asinus et bos recumberet, seniorque una Iosephus, non et ipse ad Christi pedes exosculandos progredere? Potuit ne ars ingenioso suffragata homini commodiore uti, atque appositore similitudine? ut quæ ridicula non esset res, illam ex arte maxime ridiculam efficeret. Est apud Plautum ex ore et pudicæ et permolestæ mulieris dictum eadem est translatione atque officina haustum, quod etiam supra posui in re quidem uxoria, quæ suapte natura per pudenda quidem dictum est, Fundum alienum arat, familiarem incultum deserit, Quod et si risum non mouerit, ostendit tamen ars ipsa quid ualeat. Habenus igitur locos duos maxime nobiles et translationis, et similitudinis, qui satis quidem aperte uel confirmare possunt, uel testificari prætorio etiam in iudicio, artem quoque uel maximum in his locum sibi uendicare posse, nisi hominum defuerit industria, laborque ille pertinax, rerum omnium

DE SERMONE

expugnator. Quocirca locos etiam alios percenseamus, qui admonere nos & artis possunt, & observationis, quæ artem ipsam constituere est solita.

De inueniendis dictorum ac
ridiculorum locis.

Quoniam autem quos locos appellamus, ij sedes dictorum sunt ac ridiculorum, è quibus ioci ac sibi dem lateant, extrudendi sunt, ad alias iam regiones proficiscimur, quo palàm fiat artem quoq; in illis non parum ualere. Seditibus nobis pro foribus nostris, differentibusq; his ipsis de rebus, facti sunt obuiam inter se agrestes duo, alter albenti pilleo, eoq; grandiore intectus caput, alter nudatis pedibus ac plantis. Atq; hic quidem è uestigio uerbis in illum illatus, Quanti, inquit, singulus iste? pilleum uidelicet irridens. Ille sublato statim supercilio, conuersis mox ad pedes eius oculis, respondit, Quanti calceoli tui, ac denariolo pluris? Statim omnes in risum conuersi sumus. Igitur alter à pilleo admonitus est, excitusq; à natura, eaq; duce tantum, alter etiam ab arte adiutus quæ illum admonuit pedum ex calciatorum. Itaq; locus laceffentis uidetur à uestitu oblatus, respódentis ab arte representatus atq; ab opposito. Alter enim erat intecto capite atq; à superiore corporis parte, alter nudatis pedibus, quæ pars inferior est corporis. Non rideas modo, uerum etiam dirumpare, cum apud Plautum, dicentem illum audias in Trinumo, Pol hic quidè fungino est genere, capite se totum tegit. Eodem tempore cum staret forte nobis è regione sutor senex, & quidem sordidus admodum senex, cui ad nasum pendeat pituita grandiuscula quidem ac pellucida, præteriens homullus diaculus & ipse, pannis tamen, atq; annis obfusus, ut ille inquit apud Terentium, iocandiq; opportunitatem nactus, Perpulchrum inquit adamantæ & pretiosum. Tum alter, Et anulo tuo dignû. Tali igitur, tamq; inexpectato responso ars ne an natura, an simul iunctæ iocari urbanius potuerint, nesciam. Ille enim iocatus est sumpta occasione senili ab ætate, quæ pituitosa est, hic uero ab eo quod adamantes includi anulis sint soliti. Sumpsit urbanissime Plautus etiam alibi iocandi opportunitatem à tempore, nam cum dixisset seruus apud lenam de amatore, quàm tibi sospitalis fuit, tum lena, Mortuus est inquit, qui fuit. qui est, uiuus est. Iocabantur aliquando uel rixabantur potius ex ijs duo, quos maiores nostri appellabant nebulones, & alteri quidem A sello factum est nomen, quod ob lin-

quæ intemperantiam, & pugnis sæpe contusus, et uerberibus ac fustibus honoratus, perinde ac asinus esset, alteri uero uentritio, quod patrimonium pene omne pitissando comptandoq; in uentrem congeisset. Prior igitur uentritus inter conuiciandum, Quantum o' amice Aselle (paulo enim ante & pugnis cæsus, & quernis etiam fustibus percussus fuerat) quantum inquam æris inest tibi in crumena, uectura ex hodierna? Ad quæ confestim Asellus, Quantum tibi in uentriculum influxit uilli hesternæ uindemia? Itaq; eiusmodi siue dicta siue ridicula & multum habent fellis, & maxime apposita sunt ad mouendum risum, plurimumq; in ijs pollet natura, tamen si nominum interpretatio, tunc formatio uidetur ad artem proorsus referenda. Ad diuerso quoq; sensu eorum quæ dicuntur, ioci & quidem maxime ridiculares depromuntur, ut cum ille inquit in Menecmis, Magna cum cura illum curari uolo, Tum medicus, Quin suspirabo prius sexcentum dies, ita ego illum cum cura magna curabo. ille diligentiam curationis exigit, hic medici personam sustinens, quod ægre admonitionem ferret, quodq; cura molestiam quoq; animiq; afflictionem significat, suspiraturum se se obtulit. suspiria enim exagitati, ac parum quiescentis animi sunt signa. Forte uiator Florentinus, ut uentricosus admodum, sic etiam perquam salsus cum per urbem Senas iter faciens porta exiret, quæ Romam ducit, ac sublato palliolo popam ostentaret & prægrandem, & tumidam, atq; ibi tum quispiam è portæ custodibus per iocum ac risum dixisset, Sapit homullus hic, qui neutiq; ponè, sed præ se manticam sibi apposuit, Tum ille ore quàm maxime reudenti, An tu inquit aliter per latronum fines ac sicariorum securus rebus cum tuis incesseris? Quid autem magis lepidum aut salsum magis? Iocandi autem locus in dicto priori sumministratus est a' corporis siue habitu, siue deformitate. In posteriori a' morum turpitudine, ac rapiendi impotentia & studio. Admuniculata uero est in posteriori plurimum quidem ars, quæ illi suggestit ea quæ cernantur oculis diligentius custodiri ac cautius. Nam quod tueamur nos nostraq; naturali quidem inest a' studio, quo nã autem modo, quãq; fiat uia, id artis potius est. Nobis adolescentulis, cum Italiae res maxime florerent, uigereiq; rei bellicæ honos Italicos apud duces, multiq; ob strenuitatem ac rei militaris disciplinam haberentur in pretio, in ijsq; Antonellus esset Foroliuensis, qui tamen mercennariam exercebat militiam, singulisq; penè annis conductorem mutaret, atq; ante finitum prius stipendium ad alium transiret conductorem, commendareturq; in senatu Florentino,

quod sagax admodum esset, impiger, manu promptus, perq; laboriosus, tum Cosinus, & quod maximum in eo est, subdidit, etiam antelucanus. Hoc dictum ab arte totum profectum est, atq; a trans- fugiorum illius obseruatione. peperit autem risum, quia tanquam obliquo e loco atq; ex insidijs repente proruperit. Reserre erat mihi solitus inter confabulandum Erricus Pudericus, senex maximi usus, summæq; iucunditatis, Neapolitanum cuem, cuius ipse nomen ob familiæ respectum, ac liberorum obticebat, nam propudiosus erat, morboq; laborabat infami, cõuenisse Genuensi cum mercatore, ac præfuisse rei frumentariæ summam quandam, certam ad diem Neapolitanum in litus comportandam. Itaq; in prætoris conspectu cum ab actorum magistro pacta ipsa conuentionesq; de ritu adnotarentur prætorij, ex ijs qui tum aderant testibus inclamasse quempiam quasi e loco quodam abdito, Nec licere, nec fas esse uxores absq; uirorum consensu quæpiam omnino transigere, quod eæ sui iuris non essent. Dictum sane non mordax modo, summæq; aculeatum, uerum illi ipsi in quem inferretur, mirifice erubescendum, quippe qui palam propudij notaretur, morbiq; perpudescendi. Iocandi locum hunc ars ipsa magis quam natura sibi adinuenit, ex lege sumptum, constitutisq; e ciuilibus. In eundem quoq; hunc ab matrona perurbana dictum extat generis eiusdem, quæ ab illo uocata in iudicium, cum prætore coram ipsa sisteret, Quid mirum inquit bone prætor, aut præter consuetum homo hic facit, si foemellam me eicere paterno ex agello studet, qui mulieres penè omnes munere iam eiecerit suo, bellumq; ijs indixerit? Omnino igitur nota hæc a morum turpitudine iniusta est, atq; ab infamia usquequaq; abominanda, ad artemq; prorsus referenda, cum abominandum scelus mulier honestis quoad potui uerbis innuerit, quibusdamq; quasi signis, qua significatione rem tueri suam nitebatur, cum oppressam se ac circumuentam intellegeret. Marinus Brachatus eques Neapolitanus, quiq; propter dicacitatem & multus esset, et inuictor acer rimus aduersum literatos homines, præudente aliquando Ferdinando Rege, cuius mensam assiduus inodorabatur, craterculus ei cum eēt oblatu uernacij quàm suauissimi, illumq; & ipse labellatim hausisset, interrogatus ab Rege, qua nam Bacchus is locutus esset lingua? respondit, oppido quàm literata, uinum ex eo commendans. Tum com-potor ibidem qui aderat, Quid tu inquit Marine tantum literis impartire, aduersum literatos ipsos qui tam impotenter, atq; assiduus inueharis? Cumq; e uestigio illi responsum esset ab non insulso homine, inter pares, eiusdemq; rei studiosos plerumq; odium uerti atq;

inimicitias, ibi tum adolefcens apprime ingenuus, quique uiolentiam eius noffet, Nec ad rem inquit ifta faciunt, nec funt neceffaria, cum hos inter literatos nullus profecto fit Marino aut fimilis, aut par. Primum dictum a genere oblatum eft, ab ipsis uidelicet literis. Secundum dictum illatum eft, fiue ab eodem genere ductum, fiue a specie. Tertium autem uniuersa complexum eft, cum primas ei concederet inter literatos hoc eft uiuofos. Quid his dicitur artificiofus? De eodem quoque fic refertur. Occupata Campania ab Carolo octauo Gallorum Rege, cum Alphofus minor, Neapolitanorum Rex cum Ferdinando filio, ac Federico fratre in Siciliam ob metum tam uiolenti exercitus traieciſſet, nec Marinus eos comitatus iam eſſet, demiratus hoc quiſpiam, ac ſciſcitabundus quæritabat quænam huius eſſet rei cauſa? Tum adolefcens eadem ex aula, argutus ille quidem atque admodum lepidus, An non inquit, iſtæ eſt Marini uſus, ea in potando, atque in conuiuendo exercitatio, ea etiam uis ac peritia comeſſandi, ut Gallicus reformidare debeat lagenas? aut gentis eius lancibus terga uertere? Perbelle dictum, nedum falſe. Sedes autem ipſa iocandi, et quaſi argumentatiuncula poſita eſt in uſu atque peritia, quando in artificio quocunq; auctore etiam Ariſtotele, peritiſſimo eius cuique adhibenda fides eſt, atque auctoritas tribuenda. Sunt multa quoque uerba, duos ſenſus, ut Quintilianus quoque inquit, ſignificantia, quæ et amplum et patentem præbere poſſunt iocantibus campum, in quo et ars non exiguum ius exercet, maxime in reſpondendo. Si quidem prolato uerbo, ingenioque lateſſito et pro-uocato, ſtatim ars conuertit ſe ſe ad implorandum auxiliū ab altero quidem uerbi ipſius ſenſu, ut cum Mercurius dixiſſet, apud Plautum, Malam a me ſibi rem arceſſit iumento ſuo, conſeſſim Soſia ſubdidit, Non enim ullum habeo iumentum. Itaque duplicitas ſenſus, arte inuente, iocandi locum ei præbuit, Cunque alibi dixiſſet, Geminum dum quæris, gemes, ipſa literarum ac ſyllabarum ſimilitudo, et quaſi colluſio iocandi locum exhibuit. Atque in huiſmodi præcipue uocibus prima quidem occuſio tota eſt natura, ſecunda uero ad artem potius referenda, Eius enim eſt et deducere uoces, et quæſſere earum ſtructuram, et comparare eas, atque inſlectere. quam Alliterationem alibi uocauimus, cum de Poëtarum numeris præcepta traderemus. Ea quoque quæ inſunt a natura, ac dicuntur propria, ut paſtum quæſſere, ut prolem appetere, ut hinnire, ac mugire, atque eiſmodi alia, iocantes mirifice adiuant, ut cum ludens apud Plautum ſeruus dixiſſet, Boves bini hic ſunt incrumena, alterius ſerui eſt ueſtigio menti occurrat, colludere et ipſum poſſe ab paſcendi cupiditate, quæ a natura bubus in eſt. Itaque iocantibus

bundus subdidit, Emitte fides (ne fames eneei) inire pastum. Quis
 autem neget artis hoc esse, tamen si natura repugnante ars ipsa pa-
 rum per se omnino in multis potest. Ambigua quoque, quaeque aliam
 interpretationem recipiunt, maxime exposita sunt iocantibus, ut cum
 seruus apud Plautum et grauius et gratulanter domino dixisset,
 Gaudeo tibi mea opera liberorum esse amplius. filium enim herilem
 in infantia amissum recuperauerat, illico nactus herus iocandi oppor-
 tunitatem, respondit iocabundus, Etenim non placet, nihil moror,
 aliena mihi opera fieri plures liberos. Quod enim ille dixerat gratu-
 latus, sua quod opera atque industria filium inuenisset, in alium ac
 libidinosum sensum interpretatus herus, ioco materiam praebuit. Con-
 traria quoque inter se et ipsa occasione iocis praebent, ut in Amphi-
 tryone cum dixisset Mercurius, Dexter a uox aures (ut uidetur) uer-
 berat, ex aduerso contulit Sosia, Metuo uocis ne uice hodie hic ua-
 pulem. Et uerbero enim et uapulo inuicem contraria sunt, perinde
 ut ago et patior. Datur etiam iocis locus ab interpretatione scripti, cum
 illud est ambiguum, etiam Cicerone exemplum afferente, in alteratio-
 ne Scauri ac Rutilij de ambitu, cum in eius tabulis ostenderentur haec
 quatuor litterae A.F.P.R. et Scaurus interpretaretur, actum fide publica
 Rutilij, Rutilius autem, ante factum, post relatum, ibi C. Canium
 equitem Romanum qui Rutilio aderat exclamasse, uerum illarum
 litterarum sensum esse, hunc scilicet, Aemilius fecit. plectitur Ru-
 tilius. quod dictum acutum esse uult Cicero, et concinnum. Non ca-
 ruit igitur nec magistro, nec arte huiusmodi interpretatio. consueue-
 re duci etiam ab admonitionibus, ac consilijs dicta admodum etiam
 facta, quale Grauius illud apud Ciceronem, Cum malo patrono
 qui uocem in dicendo obtudisset, nullum frigidum bibendum con-
 suleret, illeque si id fecero, perdam uocem, respondisset, tum Canius,
 melius inquit quam reos. Datur etiam iocandi locus a consentaneis
 moribus, cuius exemplum extat etiam apud Ciceronem, Cum enim
 Scaurus non nulla laboraret inuidia, quod sine testamento Pompeij
 cuiusdam locupletis hominis bona possideret, finisque quoddam ducere-
 tur, tum C. Memius dixisse fertur et acute, et perbelle, Quin ui-
 des o' Scature, mortuus enim rapitur, si potes esse possessor? Ducuntur
 etiam iocis et salsi, et belli admodum ab responsore in eo ipso gene-
 re, quo usus est quis prior, utque Ciceroniano utamur exemplo, Ado-
 lescentulus Q. Aquilius male de se audiuit. is grandior iam, et
 consularis, factus obuiam festiui homini Aegilio, qui uidebatur mol-
 lior, quamuis nec esset, muliebriusque est nomine, quo illum uelli-

varet, Quando inquit Aegilia ad me ueneris cum tua colu et lana?
 reddidit statim Aegilius, uel retorsit potius, Non pol inquit audeo, nã
 me ad famosas uenit mater accedere. Quid magis artificiosum, q̃
 telum idem retorquere? & ex eodem genere dictum eiusdem fellis
 reiaculari, ac repercutere? Est & hoc generis eiusdem. Neapoli-
 tanus quidam ciuis & ipse male de se quoq; audiebat, sub uesperum
 itaq; ad fores eius accessit inuenis & ipse propudiosus, nec satis bene
 de se audiens, cumq; clausas illas inueniret, & esse illum intus in-
 tellegeret, accommodata uocula maxime mollem in modum, atq; ad
 rimulas, O mea dixit Iacoba, cur non te te mihi cupientissimo ad
 fores exhibes? tum ille eodem uocis usus lenocinio, Quia suas te te
 ad fores paratissimus expectat Ambrosius. Manant & a re non ex-
 pectata, & ab eo quod est ex non sperato, non illepide, neq;
 non admodum belle dicta, ac diuersis quidem modis, præci-
 pue autem a nominis aut uerbi uel derivatione, uel definitione
 ne, ut cum in senatu ageretur de agris publicis, deq; lege Thoria,
 & premeretur Lucilius ab ijs qui a pecore eius depasci agros pu-
 blicos, & de lege diceret, Non est inquit Appius Lucij pecus il-
 lud. erratis. liberum enim esse puto, quod qua lubet pascitur, Est
 eiusdem generis nec minore quidem gratia, Charitri dictum
 non incelebre. Cum enim Neapoli iactaretur numus belli tempore
 adulterata materia, querereturq; è notis eius quispiam, quod nesci-
 ret iam quid haberet, Tum ille uultu quam maxime ad iocum ac-
 commodato, Est inquit dijs immortalibus, quod gratias agam, gra-
 tulerq; amicitie nostræ, tandem enim hominem inueni, et amicum
 quidem hominem, & uere diuitem, quando diuitis est hominis
 nescire quid habeat. Habet quoq; concessio & locum & leporem
 suum. Id autem est, quod Cicero inquit, ut facete concedas ad-
 uersario id ipsum, quod tibi ille detraxit, quale illud Cœlij, Cum
 enim ei quidam malo genere natus diceret, indignum esse suis ma-
 ioribus, At hercule, respondit, tu tuus dignus. Simile est familia-
 ris nostri, COLOTII BASSI, uiri admodum iucundi.
 Cum enim per iocum obijceretur ab amico, quod nimia uentris eius
 esset parsimonia, Gratulor liberalitati tuæ respondit, quod plura
 multo des ipse, quam accipias. Laborabat enim ille sæpissime uē-
 tris profusio. Ingeniosa sunt hæc omnia, non minus tamen ar-
 tificiosa, singulaq; locos habent suos è quibus desluunt. Et peracuta
 sunt, & perq; concinna, quæ ex collatione personarū deducuntur.
 Deperibat adolescētulus honesto loco natus puellā nobilitate summa,

excellentiq; & forma & pudicitia, Cumq; inter preces ac blandi-
 tias respondisset illa, Scito te Lucretiam inuenisse, hic ille, Experiere te
 & Tarquinium comperisse. Prouerbia quoq; dictorum in usum ad-
 ducuntur, habentq; uim ridiculi. Familiaris noster Marinus To-
 macellus functus est complureis annos summa cum laude munere
 oratorio sub Ferdinando Rege Neapolitanorum. Cumq; satis longo
 post tempore, quam promissum ei fuisset ab Antonello epistolarum
 magistro satis esset factum, gratulabundus mihi per epistolam respon-
 dit, Bene habet. elephantum partum uidiuius. Cumq; aliquando com-
 pertum habuisset Paschasium Decum quaestorem regium secum egis-
 se liberaliter in salario persoluendo, erat enim Paschasius maxime
 attenuatus, ad me rescripsit, Optime actum est. foenicem iam uidi-
 mus. Ab commemoratione etiam uersus cuiuspiam celebri, Poetaeq;
 maxime noti manant facietae & argutae, & grate. Concederant me
 cum meis pro foribus idem hic Marinus & Petrus Compater, homo
 iucundissimus, magna senectute tres, cano capite omnes, nullis denti-
 bus, multis tamen, ac propè tercentenis annis. Præteriens igitur ado-
 lescentulus demiratus cum esset tres annos uetulos, albensibus capil-
 lis, maxime hilari uultu, & iocari cum prætereuntibus, & arridere
 salutantibus, hic Marinus in ipsa illa adolescentis admiratione tanto
 cum lepore Virgilianum effudit illud,

Tercentum niuei tondent dumeta iuueni,

ut risum non temerint, senem qui audierunt, eo in confesso, tam op-
 portune, adeo præter expectationem, ac perquam concinne modulante-
 tem. Isq; confesum risus ingeminatus est, nam derisui cum haberetur
 a nobis, qui præteribat iuuenis, obeso corpore, obestori ingenio, maxi-
 me obesis moribus, tum a festiuissimo, & perquam concanno iuvene Pe-
 tro Summontio & festiue admodum & peruenuste iniectum est Vir-
 gilianum aliud, quanquam dimidiatum è Georgicis,

Longamq; trahens in glorius aluum,

ut protractus risus fuerit in Charitei aduentum, qui animaduertens
 senem trium tam æqualem canitiem, Quid inquit, hic ad fores? an
 inalgescere cupitis? cum alpes uideamus niuibus oppletas undequaq;
 concatnescere. In primis igitur ferax est locorum campus, materiaq;
 maxime opulenta subministrandis iocis, ut recte Quintilianus dixerit,
 si species omnis persequi uelinus, nec modum reperiemus, et frustra
 laborabimus. Neq; enim minus numerosi sunt loci, ex quibus dicta, q̄ il-
 li, ex quibus eae quas sententias uocamus, ducuntur, neq; alij. Itaq; et sen-
 tentiae ipse quae suapte natura graues sunt & sapientes, si ridiculū

in modū iactata fuerint, risum ē ipsa pariturae sunt, ut cū Frāscus Pucius, uir in studijs his nostris eminentes deridere uellet hominem seditiosum, ingenioq; minime geto, q in corona quadam constiterat, Ecce inquit, Concordia paruae res crescunt. Cum etiā idem hic deridiculiū facere uellet, bona qui patria obligariisset, iniecit sententiam hāc, Parsonia rei familiaris, eae demum diuitiae magnae sunt, Cumq; suis ex auditoribus somniculosum aliquem notare uellet, rorem antelucanum uocabat. Itaq; hominum industria & ars, de qua hic noster est sermo, etiam quae grauias fuerint ad ridicula saepe transfert, ut negare qui uoluerit, arti suam esse locum comparandis ridiculis, dictisq; funditandis, nulla ratione id possit, quando grauias etiam, ac sententiosa dicta, ubi arte usus quis fuerit, ac tum temporum, tum personarum delectu adhibito, ad iocum traduci soleant ac risum, & per se quae ipsa per se ridicula non sunt, belle tamen agitata rideantur. Itaq; et quod dictorum, ridiculorumq; ac facetiarum regiones sine amplissima, quodq; in ijs ars quoq; uel multum etiam ualeat, abunde a nobis ostensum uidetur, & exemplis etiam comprobatur.

Neq; aduersum miseros, neq; potentes uiros
utendum esse ridiculis.

Hinc ad alias quoq; obseruationes transeamus quae plurimum conuenire uideantur ad facetudinem, hoc est ad eam quam in iocis quærimus mediocritatem, quodq; in delectu fere mediocritas ipsa collocata sit, cuiusmodi uero id & quale sit, ostendendum relinquatur. Cum praesertim Cicero de Oratore agens, Oratorisq; muneribus dicat, nec insignem improbitatem, nec rursus miseriam rideri, statuatq; in iocando moderationem retinendam esse, & Vmber quoq; noster dicat, faciale esse miserum irridere. Quocirca & miseri parcendum est, in quibus locus esse misericordiae debeat, ni fortasse superbia maledicentia, incontinentia praecipites eant, & a potentibus etiam uiris, & quibus publica res in manu est, continendum. Est enim periculosum perq; temerarium, lacessere eum, qui gladium strictum habeat, possitq; proscribere. Ad haec et scurrile habeatur ac sit, lacessere eum qui ab omnibus ametur, & maximis atq; infimis aequae carus sit, atque acceptus. Quae enim mediocritas esse potest, ubi prudentia munus minime retineat suum? Quid rursus imprudentius, quam eorum in se iram prouocare, in quorum nutu posita sit hominis uita? quantum ut a derisu, quod ait Quintilianus, haud procul abest risus, sic

ab ira potentis haud longe abest sanguinolentia, ac uis. Qua è re effiatur, ut quemadmodum Oratoria urbanitas parum frequens esse debet, munusq; in causis, earumq; actionibus frequentata, sic et facietiarum usus rarus, ac maxime temperatus, nec quotiescunq; locus patuerit ad iocandum, poteritq; ut Cicero inquit, dictum aliquod dici, dicere id necesse ducamus. Vt enim in re omni modus retinendus est, si probari actiones nostras uolumus, sic etiam in iocando. Vtq; etiam serijs, quæ ad usum spectant, quædam tamen regula, norma q; à ratione constituta est, sic iocosa quæ ad iucunditatem, freno etiam quodam sunt tanquam præsepibus alliganda. Si enim iocosa probantur relaxationis gratia, non eo probari debent, quo alteri ob sint, ac molestiam afferant, quod nec uiri boni, nec ciuis probi officium est, cum facetum hominem, & bonum eundem uirum, & ciuem item probum esse dicamus. Nec enim ad maledicentiam descendendum ullo modo est aut sponte, aut ex prouocatione, nisi cum honestas ratioq; id permiserit. Quo circa dicatitas neutiq; tam amica est facetudini, tamq; coniuncta, quàm est comitas, cum dicta pleraq; salsa sint, ac suo nomine sic appellentur, ridiculaq; ipsa haudquaquam semper grata, comitas uero à temperamento uix recedat. Itaq; facetum hominem aspersum comitate plurima esse oportet, quod facetudinis ipsius condimentum est.

Quæ seruanda sint faceto.

Ipsarum autem facietiarum duo cum sint genera, re q; alterum tractetur, ac nonnunquam tanquam fabella narratur aliqua, alterum dicto, in utroq; modus retinendus est faceto, idq; diligenter uidendum, ne dū alterū auet, in insulsiatē incidat, pariatq; ipse audiētibus derisum. Non ab re autem putat Cicero mendaculis aspergi oportere præsertim fabellas, quod Oratori conducant, cuius finis est iudicem ad beneuolentiam suam trahere. Facetum quoq; nequaquam dedecuerit eiusmodi aspersio, tametsi mendacia fugienda sunt, quippe cum ornatus hic quasi quidam adhibeatur, non fraudis gratia, sed delectationis & honestæ, & naturalis.

Dictorum salforum duplex esse genus.

Sed mihi uidetur quod salsum est, dupliciter partiendum, & in quod mo-

lestum sit, odiosumq; atq; in rixam spectet ac contentionem, et quod delectet, ac familiariter iocetur. ut hoc sit omnino iocosum & liberale, mordax illud ac dentatum. Nam seruile quomodo conueniat homini ingenuo? Generis utriusq; hæc erunt exempla, Scipio ille maior in mensa cum acubisset, ac de conuiuarum more corona capiti eius esset imposita, eaq; & bis & ter rumperetur, ægréq; fortasse id ferret, tum P. Licinius Varus, Noli mirari inquit, parum si conuenit, caput enim magnum est. Et laudabile & honestum, ut Cicero ipse putat, Cum enim falsum uideri possit, dentem tamen non imprimat. simile et illud. Inuitatus cū esset Franciscus Pudericus ad prandium, appositaq; esset ei altis haud bene assa, conuersus ad eum qui pullum deartuabat, Importune inquit acubuimus, neque enim ad prandium uocati, sed ad coenam fuimus. Liberale prorsus ac concinnum. Crassus in Parthos proficiscens ad Deiotarum in Bithyniam diuertit, nouam tunc urbem ædificantem, itaq; in eum iocatus, quod esset senectute iam confectus, duodecima inquit diei hora nouam urbem aggredieris. Ad quæ Deiotarus, nam & Crassus erat sexagenario maior, nec tu (respondit) o' Crasse satis matutinus in Parthos proficisceris, Vterq; perquam familiariter ac iucunde, neq; ut lacefferent, uerū ut iocarētur. At hæc quæ subdam, uel unicum præferunt, quando & scindunt, & rapiunt. Barnabas Barolitanus iudicatus est de fide Christiana parum pie sentire. Itaq; aliquando cum hiaret, deq; more tamen Christiani hominis crucē pollice ad os designaret, tum Masius Aquosa qui & iocosus homo esset, & peracutus, ut Sicculus, atq; illi notus, Quid hoc inquit Barnaba, qui cruce os quasi carcere obsignaueris, ne demon ille malus tuo se è pectore proripiat? Quid hoc falso falsius? his enim uerbis ut male de Deo sentiens coarguitur. Acubuerat ad mensam Petrus Summontius, cumq; pransus iam esset, sacerdos satis importune ad mensam sese ingressus, uixq; acubuerat, cum ad ministrum conuersus, statim, Sitio inquit. misce puer. Tum Petrus, Atqui inquit non putassem præterita nocte tua te cum commatercula delicias fecisse. Pupugit enim illum acerrime ex hoc, quod mane sitiant multum qui se in uenerem noctu resoluerint. Haud dissimile multum est in Ciceronem illud, Mirum anguste & frondeas, dnabus qui sellis sedere sis solitus.

Alter a diuisione salforum dictorum.

Est & alia salforum diuisione, ut alterum dicax sit, ueruntamen non urbanum, sed rusticum, aut seruile potius, Alterum autem quod urbanam educationem referat. Namq; apud Ciceronem Antonius Crassum dicit uerustissimum esse atq; urbanissimum, pari quoq; modo grauiissimum atque seuerissimum. Posterioris generis exempla sunt hæc, Ostentabat Pomponius & quidem iactanter uulnus ore exceptum in seditione Sulpitiana, quod ipse tamen passum se pro Cæsare pugnantem gloriabatur. Ibi Cæsar et false admodum, et urbanissimum in modum, Nūquā fugies respexeris inquit. Itaq; et momordit illum Cæsar, et ab urbanitate nō recessit. Alūnus qdam meus nō inurbane educatus, cum obiceretur ei, quod pater araret, At mater, respondit, tua ubera locat. Itaq; in re quamuis conuiciosa, non minus tamen urbane respondit, quam false. Prioris uero generis hæc erunt, Contendebant hominuli duo, cumq; alter per pupugisset hoc dicto alterū, Verba tua uentiq; mihi bene olent, tum alter, quod uidelicet loqui a tergo consuesti. Spurce nimis, & seruiliter. quale Plautinum illud, Obturat ne in ferriorem gutturem? Hoc uero perquam rustice nam dicenti cuiquam inter lacessendum, Caprinum bibe, quo pulmones refrigeres, tum alter, Tuum si se quar exemplū hircinum potius demulserim. Sed hæc quæ rusticana dicimus ac seruilia, pleraq; obscena sunt et scurrilia. exemplum est, Regij stabuli magister famulos increpabat, equile immundum quod esset, Tum unus ex ijs, Videlicet enite scere stabulum uis, quo stabulariorum ipse nuptias celebres. Eiusmodi hæc & spurcatur, & ciuiliū conuentu hominum omnino indigna sunt, et ab ore auribusq; facietorum, atq; ingenuorum hominum procul repellenda.

Vultum esse dictis ipsis accommodandum,

& gestum, & uocem.

Summo autem studio id uidendum, quo dictis ipsis uultus accedat, & (qua opus est) gestus quoq; sit accommodatus, ac perquam concinnus. Secus enim dictoria non modo gratiam suam non retinent, sed is qui dicit apparet etiam absurdior, ut si nō fiat ex eo ridiculus, efficiatur tamen parum gratus, habeaturque haudquaquam siue politus ciuis, siue satis sodalitiū studiosus. Quod que de uultu præcipimus, de gestu, in uoce etiam seruandum ducimus, nam & ipsa in flexiones ac modulos suos habet. Per multa enim tum inepta apparebunt, tum

parebunt, tum frigida, hæc illis si defuerint, quæ suapte quidem natura lepida sunt & bella. Id tamen considerandum, aliam rationem esse debere facitorum atq; ingenuorum hominum, aliam mimorum, ac theatralium ludionum, in quibus interdum obscenitas ipsa, spurcatioq; cum scurrilitate, ac petulantia non commendetur modo, uerum etiã si absuerit, desideretur. Quo'circa in his ipsis immoderatiores qui fuerint, nimiq; imitatores, mimorum potius è numero habendi sunt, quàm facitoru, theatroq; ac spectaculis magis digni.

Mimici & theatralia parum facietis conuenire.

Nec uero imitatio tantum ipsa dum nimia quidem sit, fugtanda est, uerum etiã dicta quedam, quæ mimici sint potius, aut parasitici, q̄ ingenua, confessionibusq; ac sermonibus, de quibus dicimus, male conuenientia. qualia hæc ex Plauto, quæq; alia eorum similia, Qui edisti, multo fecisti sapientius. qui non edisti saturi fite fabulis. Item, Dū ludi sunt in popinam pedisse qui irruptionem facite. Delectant hæc populum, suntq; mirum in modū auribus populariū apta, et ad inuitandum risum, et ad detinendum spectatores in subsellijs, seu ne satietate afficiantur, seu dum pati nequaquam possunt spectandi morã. Quid illud quàm festiuum, quàm ridicularium? Vn noctuã afferri, quæ tu tu usq; dicat? Et, Assum apud te eam. At ego elixus sis uolo. Delectant hæc mirifice, quid enim histrionia popularius? Ac fieri quidẽ potest, ut quandoq; quanquam rarerent in ore tamen ingenui, ac faciet uiri commedentur. hæc eadem, quæ suapte natura omnino tamen dedecant. At hoc & populare admodum, & theatricum, Digtos in manibus non habent. Quid iam? Quia incedunt cum anulatis auribus. Et illud, Perpetuon ualuisi. uarie. Caprigenū hominum non placet mihi, neq; pãtherinum genus. Hæc inquam, quæq; huiusmodi sunt, uel suauissimum esse condimentum uideri, ac iure quidem possunt relaxationum earum, quas ipsi quærimus, quæq; ut quæramus, natura ipsa & hortatur & commonet.

E' silentio interdum risum gigni.

Dicere uix quidem ausim, dicam tamen, nec parum quidem libenter, etsi facietis uir in dictis, responsisq; decenter uer satur, ad iocum quidem, honestamq; ad relaxationẽ ac quietem accommodatis, tamen ipse quandoq; uidi mirificam excitari risum, suauissimamq; gigni recreationẽ

è silentio respondentis, quod siue motus quispian oculorum concinnus
 sequatur ac decens, siue manuum, digitorum uel, siue dentium sub-
 sannatio, gesticulatio uel aliqua, siue innutus quispiam extemporaneus,
 siue è loco ab itio præter expectationem, qui contemptus ac irrisionis si-
 gnificationem habeat. Etenim aliquando loquaculus quidam Hiero-
 nimum obtundebat Carbonem, suauissimi ingenij uirum, atq; ubi mul-
 ta ingentem uerborum in cumulum congeffisset, petebat sibi ab eo ad
 singula responderi, illum uero ad omnia quidem siluisse, conuersumq;
 ad astantes dixisse, Magnum ranarum prouentum hic annus attulit.
 Carriebat alius quispiam nostra in porticu, quæ ferre Albericus Pu-
 dericus Francisci nostri filius cum non posset, nullo dato responso, ma-
 nu sublata, monuit, nasum ut emungeret, quo è signo mirificus inter
 astantes exortus est risus. Et illud quoq; Tristani Caracioli perquam in-
 cundum & bellum. Cum enim homo parum in loquendo tempera-
 tus, nulliusq; in re publicam operæ aut officij frequenti in conuentu no-
 bilium uirorum dixisset ei, Malos rei publicæ ministros habemus, tum
 ipse auerso ab illo statim ore ac discessuro similis. Nūtiū inquit habe-
 mus o' ciues aduentantiū peregre graculorum. ego rus eo, ne segeti-
 bus iam pullulantibus damno sint. Hortabatur homo minime malus
 Petrum Compatrem ad uxorem ducendam. Has inter adhortationes
 qui ponē eum stabat inuenis argutus cum sternuisset, nihil ipse re-
 spondit. tum ille, Quid malum & amico, & honesta suadenti non
 respondens? ad ea tum Compater, Nec mihi inquit, nec uxori male au-
 spicaturus sum. Cū enim è duobus coniugium (ut scis) constet, Hispani
 quidem augures, ubi unum sternutamentum tantum fuerit, & malū
 illud, & portentosum profitentur. meis igitur nuptijs infelix absit au-
 spicium. Facetus itaq; uir potest è silentio quoque gratiam sibi compa-
 rare ab auditoribus.

Quæ seruanda sint in risu prouocando.

Prouocandi autem risus, hilaritatisq; excitandæ uel præcipua causa est,
 cum is qui dicit siue lacesitus, siue lacesens, prior uel aut posterior ioca-
 tus ipse quidem minime riserit, ut querendum fortasse a doctis sit ui-
 ris, cur tantopere ad commouendum conferat risum dicentis confirma-
 tus uultus, uerbaq; eius cum seueritate & pondere. In repercutien-
 do autem, docere exemplum hoc potest, quanti sit id ipsum quod nunc
 dicimus. Vexabat bello Florentinum populum Alphonsus Neapoli-

tanorum Rex, atq; in primo quidem adortu expugnarat Rencinum
fatis tenuē oppidum. Ibi primum ad nuntium cuius quidam illatus
in Cosnum, qui tum princeps erat administrandę rei publicę, Quid
hoc inquit Cosine? perimus, amisso Rencino. tum Cosnus uultu maxi
me sedato & forti, uerba illius despiciatus, Per Christum inquit roga
tus edoceas, quę nam in parte agri nostri Rencinum situm est? nam
quod te excruciat amissum oppidum, mihi haudquaquam satis cogni
tum est, sit ne illud Florentinę ditionis? Risit prudens & cautus se
nex uultu maxime imperterritito & despiciaci, garrulantis illius meti
culosum dictum, perq; degenerantem orationem. Extat exemplum
quoq; A. COLOTII in laessentem, deq; dictione met sua
prorumpentem in carchinnos, nam cum hiscentem illum COLO
TIVS cerneret, Hic inquit, hic mea monedula, en adest ma
ter cum lumbriculo quę tibi pappam dabit. Nec uero dicta et ipsa
dicentis ipsius risu uultuq; non etiam aliquando exhilaranda uide
antur. Veruntamen quę belle dicuntur, ac cum seueritate, & pene
dixerim, erudite dicuntur, tamesi risum non mouent, plerunq; lau
dari nihilominus solent, contra irrideri sepius & sperni quę cum
risu emittuntur dicentis. siue is prior dixerit, siue posterior. Itaq; uul
tus ille seuerus, rei q; accommodatus in hoc dicendi statu rideri uix po
test, risus autem derideri plerunq; & potest, & solet. nam suapte na
tura risus expositus est derisui. Nec uero mirum hoc uideri cuiquam
debet, quando sedes ipsa ridendi collocata est (ut apud doctos constat)
in deformitate aliqua corporis, aut uitio, aut in turpitudine morum,
actionumq; earum, quę aut animi solius sunt, aut utriusq; corpo
ris scilicet atq; animi, aut eorum etiam quę fortuita uocantur, suntq;
in euentu posita. Itaq; eorum quę mouendo risui apta sunt, alia in
natura sunt posita, alia in euentu, quorum omnium animus cum sit
obseruator, uisq; illa rationalis homini naturaliter insita, et ab ha
bitu confirmata, atq; ab obseruatione, id præstandum est, ut ad insitam
uim aptitudinemq; artem quoq; adiungamus, quę naturę ipsius imi
tatrix est. Quid autem perfectum, quod non idem & naturę con
ueniat, & eruditioni? Quo circa facetum hominem uolumus & na
turę ipsi inniti & arti, atq; obseruationi, id est præceptis, consi
lijsq; atq; admonitionibus à ratione profectis. Nec uero hac in par
te artem ut quæstuosam aliquam intellegimus, aut manu compa
ratam, uerum institutionem ingenuo homine dignam, quam qui se
quatur, hunc ipsum necesse est, quacunq; in actione, siue seuera &
graui, siue iucunda, et lepida conuenientem retinere mensuram, seq;

secundum eam metiri, perinde ut recta dictetatio. Nec uero uisum, qui hac in dissertatione, aut Oratoriam respiciamus, aut theatrali, uerum mediocritatem sequimur libero homine dignam, quam quaerendam a fortissimis etiam uiris natura ipsa duce decernimus, illisq; praefertim, qui res publicas moderantur. Quibus enim animorum relaxatio quaerenda magis est, aut ab quo nam hominum genere honestus etiam desideratur, quam ab iis, qui in assiduis, maximis, periculosissimisq; uersantur laboribus, rerumq; multiplicibus difficultatibus, ac curis? Quo fit, ut pleriq; negotiosissimorum hominum, publicisq; in administrationibus obrutorum et sint hodie, et fuerint maxime facietiarum appetentes, ac studiosi. Cicero dat primas Caesari partes in hoc ipso genere uirtutis. Quis autem Caesare bellicis in rebus maior? Quis Cicerone in toqui? ut non iniuria fortasse dictum sit ab eo, Cedant arma togae. Sed nec praetereantur imperatores alij, maximorumq; bellorum exanclatores. Igitur et maximus dux Annibal facietijs plurimum delectatus est, siue in dicendo, siue in respondendo, cuius illud extat dictum in Gisonem maxime quidem falsum, Is enim cum Romani exercitus ad Cannas miraretur multitudinem, aegre id ferens Annibal in illum sic iocatus est, ut despicabilem etiam militibus suis faceret, Quanto ingens mirabilius est o Gisco in tanto hominum numero, qui tuo isto uocetur nomine esse neminem. Nec minus etiam iocis huiusmodi libenter Iugurta usus legitur, tamen si cum illo rebus gestis minime comparandus. Neq; genere in hoc ab iis superatus est Ponti Rex Mithridates. Nam Augusti Caesaris dicta plura fortasse referuntur, q; aut Caesaris, aut Regis alicuius. Alphonfus ite Rex tempestate sua que non uicit aut dicendo, aut cum dicerentur, applaudendo urbanis atq; facietis iocis? aut prosequendis facietis uiris et muneribus, et beneficijs? An non laus haec ipsa olim Atheniensium praecipua fuit? eaq; in Demosthene summo et Oratore, et aue desiderata? nostro tempore trium est praecipue in Italia populorum, Perusinorum, Senensium, Florentinorum. Hispaniae Regum aula haec a uirtute et institutione cum primis commendatur. Gentes uero extremas, no tam barbaras ac feras ipsa feritas uocari facit, quam sermo ipse rudis a grestisq; et oratio ab omni iucunditate ac lepore prorsus aliena. Itaq; ut falsum quod non est, insulsum id dicimus, quod uero infacetum, minime ingenuo uiro dignu, sic facietos in uerbis quidem iucundis uersari ac lepidis, quae iocari dicuntur, uolumus, fontes uero ipsos, e quibus facietiae manent, e factis fluere, quae qui insectentur, dicaces. Placet autem Marco Fabio Dicitatem sermonem esse cum resu aliquos

su aliquos incessentem, siue in rebus, siue in uerbis. Itaq; Ridicularia esse dicimus quæ risum mouere habeant, Dicta quæ salem, qui si cum asperitate fuerit atq; offensione, ad dicacem dicta ipsa referenda sunt, & risum exciunt. Sin cum lepore, sineq; offensione, aut si offensiuncula ipsa leuior fuerit, quadamq; cum gratia & familiaritate, ad facetum, quem ingenuum quidem esse uolumus. Quócirca eiusmodi dicta commendationem potius atq; approbationem quandã, quàm risum ingenerant.

F abellas uero, facetorum quodammodo proprias esse uolumus, nam & faceti maxime comes sunt, eorumq; familiarissimas eas esse superiore libro ostensum est, Enarrantur enim ex plerunq; sine offensione, & (quod laudabilissimum est) cum gratia etiam summa, delectant enim, & tum risum suauem quidem illum & gratum inducunt, tum approbationem dictorum, ut licet fictæ et sint, & intellegantur, tamen ad seria uideantur inuenta. Nugæ uero omnino leues, futiles, inanes, uanæ. quócirca ab hoc toto genere repellendæ, ut ne nugæ quidem falsi esse possint, ridiculariaq; ipsa derisum potius quàm risum afferant, ubi nugæ infecta fuerint. Itaq; tum dicta quæ falsa uidelicet atq; aculeata, tum ridicularia forum, theatra, plebeios homines, ipsaq; spectacula, rixas, conuiciaq; generaliter pertingunt, nam præterquã quod habent spicula, ac felle scattent, pleraq; obscena sunt scurrilia, perq; amara, aut rusticana, rudia, incondita, parũ urbe digna, non raro etiam seruilia. Quæ uitia ingenuitatem non modo dedecent, uerum turpissime illam notant ac labefaciunt. Quócirca aliter in dicacæ considerantur, ridiculo, mimico, histrione, sicophanta, rusticano, seruo, aliter in homine ingenuo, quiq; risum iocumq; ex mediocritate querat, quæ & iucunditatem ratione hac afferat, & curarum refrigerationem. Ingenuum autem hominem eundemq; facetum non modo leuem esse nolumus, uerum etiam (qualis Crassus Orator refertur) & seuerum & grauem exigimus, uel si natura ab ipsa iucundus fuerit, ne tamen iucunditas ipsa aut insulsa sit, aut prorsus ridenda. Rarior, ut est apud Iuuenalem, usus uoluptatem commendat, frequentia enim plerunq; satietatem gignit. Quam ob rem nimia dictorum frequentatio, ususq; maior ridiculorum, isq; immoderatus, & (penè dixerim) coaceruatus, fugiendus est, non solũ enim affert satietatem, uerum nimiam ob frequentiam dicta ipsa sordescunt, fiuntq; uilia, & uel ad despicentiam peruulgata. Quócirca modus & in ijs quoq; adhibendus est, ne sordescat ioculatio, quæ ni tēperata fuerit, transitura sit in garrulitatem, nugationem, sicophantias, ut qui

eiusmodi sint magis despiciantur, sintq; alijs contemptui, quàm ut ipsi delectent. Erit igitur dictorum quoq; ac ridiculorum tum comes, tum magistra prudentia, qua remota, quid est quod suo in genere assequi commendationem queat?

Et dicta, & ridicula, & facetiæ è uerbis constant, & uultu, et gestu, & uoce, pro loco uidelicet ac tempore, dignitateq; accommodatis. Cæterum loca ipsa unde ducuntur, posita sunt in factis, quæ dicentes nõ uerbis modo, uerum etiam gestibus insectantur. Hoc autem ideo contingit, quod facta ipsa sint turpia. Turpitudine autem & rideri solet, & accusari, quando suapte natura irridenda est, ut cum quis ab obesitate tardiore incessu graditur, ibi quispiam dixerit, nimirum nauis ipsa honore grauata est suo. Et ridiculum dictum est, & iocandi locus existit a rei ac facti deformitate. Ut cum quispiam uinosus incessitur, quod nimis atrox sit miles aduersus excenterandas cupas. Hoc igitur dictum a facto est, deq; morum turpitudine, deprauataq; è materia dolatum. Nec uero iocata ipsa non quandoq; è dictis quoq; ac uerbis deducuntur, quare sedes eorum ibidem quoq; sunt collocatæ, Cuius rei exemplum est apud Ciceronem. Cum enim Orator quidam protulisset supputatiliæ, aduersarius quasi attonitus uerbi nouitate, ignorantiaq; supputa inquit o' iudices quid sit scio, Tiliæ uero nescio, ex eo autem insidiæ uerendæ. Patet igitur ioculorum sedes in factis dictisq; constitutas esse, qualia permulta a nobis demonstrata sunt, nec enim dictis quàm factis minus apparantur. Partes autem respondentis uidentur præstabiliores esse, quando & difficiliore, potuit enim qui læcessit præmeditatus, dicta quasi è domo secum asferre, ac tanquam ex improviso aggredi, cum illi extemporalitas sola subsidio sit. Quo igitur responsa minus expectata, ex eo uehementius mouet, præstabilioraq; ob id iudicantur.

Responsa uero ipsa duplici modo partienda sunt, in ea quæ aut diluant tantum, aut quæ uel acriter mordeant. Sunt et mista, compositaq; ut duo illa simplicia sint, tertium uero hoc conglutinatum. Primi exemplum est, Pallas Stroctius Florentia pulsus a factione Mediceæ fertur dixisse in fuga, Incubare nos oportet o' uiri, & ingenio & uiribus, quo patriam ab dominatu unius liberemus, quæ cum relata essent Cosmo, respondit pauca hæc Pallanti referenda, non posse alitem incubare, quæ & nidum amisisset, & plumis spoliata sit. Quo dicto & minas irrisit, et uerbum uerbo diluit, ac belle iocatus est. Exemplum se-

cundi, Inter congregiendum homo non inurbanus irriserat alium eiusdem ordinis hominem, cum qui suo nomine Foeniculus esset, eum Ferriculum salutasset. tum ille vultu quam maxime uerbis appposito, Et tu uale inquit Furacule. Videts quo aduersarium ictu percussit, quamq; etiam grauissime? Est & tertium genus exemplo suo confirmandum, quod est huiusmodi, nam & diluit, et mordicus etiam abripit. Erat ad diuæ Mariæ templum extra Capuam dies nundinalis. Conuenerant de more ibidem multi mortales. Erant in diuerso riujs pisces maiusculi & assi, & elixi in lanabus expositi. forte mercatores duo, alter (ut montanus) rerum maris inscius percontabatur, qui nam tam nouæ magnitudinis piscis esset? qui ad uncu pendebat. Ibi alter qui esset litoralis, irridenti perquam similis respondit, Caco meridilis. Ibi tum ille qui se se irrideri sensisset, Hui inquit quanta e nominum uarietas, hic idem piscis meos apud Marfos suo nomine est Sterquicomedis. Vterq; quide obscenus, at responsor cum primis mordax. Sunt etiam responsa quedam minime falsa, ualde tamen ridicula, qualia Plautina hæc, Cum enim alter dixisset e collocutoribus, Terrestris coena est, multus holeribus, confestim alter, Curato a grotos domi. Et hoc item. Cum enim dari sibi dragmam seruus cuperet, & alter respondisset, Quid nam dragma facere uis, illic alter, Restem uolo mihi emere, quo me faciam pensilem. Illud uero non tam ridiculum, quam probatione dignum & sapiens iudicandum. Nam cum senex dixisset grande se onus ferre, alterq; respondisset interrogans, quid nam id esset oneris, tum senex retulit, Annos octoginta quatuor eodem accedit seruitus, sudor, sitis. Responsa igitur multo maiorem præ se ferunt ingenij uim, insitamq; a natura acrimoniam, cum ea sint extemporalia, ferantq; secum etiam admirationem, cum appareant repentina, minimeq; premeditata.

Quæ igitur, & qualia loca sint, Ridicula, Dicteria, Fabellæ, quæ sint Oratoris, quæ faceti hominis, quæ uero mimæ, theatralia, parasitica, quæ & quot responsorum genera, & quibus quæq; a locis ducuntur, satis id explicatum est, nec minus aperte etiam declaratum, quæ a nobis quaeruntur, ea ad uirtutem tantum spectare, quæ mediocritas quædam est, ad animorumq; pertinet relaxationem, ac tum ad laborum recreationem, relaxationemq; tum præcipue quidem molestiarum. Quocirca ad alia quoq; transeamus.

FINIS.

GG ij